

Μαρίλη Κωνσταντινοπούλου: Ιδρύσαμε την artworks με τη Δήμητρα το 2017, με σκοπό να βρούμε έναν τρόπο να ενισχύσουμε τους νέους Έλληνες καλλιτέχνες – πρωτίστως οικονομικά, αλλά και με άλλους τρόπους. Θέλαμε να καλύψουμε ένα κενό που εντοπίσαμε ότι υπήρχε, που έχει να κάνει κυρίως με τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να αιτηθούν για χρηματοδότηση οι καλλιτέχνες στην Ελλάδα, το οποίο γίνεται συνήθως εφόσον έχουν κάποιο νομικό σχήμα από πίσω τους. Εμείς θέλαμε να το αλλάξουμε αυτό, και αποφασίσαμε να δώσουμε υποστήριξη και βοήθεια απευθείας στους ίδιους τους καλλιτέχνες, χωρίς να ζητάμε κάποιο συγκεκριμένο αντάλλαγμα από αυτή τη βοήθεια που προσφέρουμε. Ουσιαστικά λοιπόν, τρέχουμε ένα πρόγραμμα το οποίο προσφέρει χρηματικά βραβεία σε νέους Έλληνες καλλιτέχνες, οι οποίοι εργάζονται κυρίως στον τομέα των εικαστικών, στο πεδίο του κινηματογράφου, στον χορό και στην χορογραφία, αλλά μπορεί να είναι και επιμελητές εικαστικών εκθέσεων. Ήταν πολύ σημαντικό για μας οι συμμετέχοντες στο πρόγραμμα μας να έχουν την ελευθερία να αξιοποιήσουν τα χρήματα που παίρνουν όπως εκείνοι πιστεύουν ότι είναι καλύτερο. Αυτό σημαίνει ότι εμείς δεν τους ζητάμε να μας πούνε με ποιο τρόπο θα κάνουν χρήση της βοήθειας, ούτε τους ζητάμε να παραγάγουν κάτι πολύ συγκεκριμένο. Θα θέλαμε όμως είναι να συμμετέχουν σε κάποιες εκδηλώσεις που οργανώνουμε, οι οποίες έχουν να κάνουν κυρίως με ομιλίες καλλιτεχνών, ομιλίες επιμελητών, γενικότερα ομιλίες από επαγγελματίες του χώρου της τέχνης. Να παρουσιάζουν τη δουλειά τους στους υπόλοιπους συμμετέχοντες στο πρόγραμμα, να μοιράζονται με ελευθερία τις ιδέες τους, τη δουλειά τους, μα ανταλλάσσουν απόψεις και γνώμες, και γενικά να συνυπάρχουν κάτω από τη στέγη του προγράμματος που έχουμε δημιουργήσει. Συνεπώς η ελευθερία ήταν από την αρχή κάτι πολύ σημαντικό για εμάς – και θεωρούμε ότι αυτό έχει επιτευχθεί.

Δήμητρα Νικολού: Ναι, έτσι είναι, και είναι η πρώτη ας πούμε «αξία» μέσα στο πλαίσιο. Πρόκειται δηλαδή για έναν οργανισμό ο οποίος προφανώς λειτουργεί μέσα σ' ένα πλαίσιο. Όπως λέμε σε πιο «επιχειρησιακή» γλώσσα για την οργανωσιακή κουλτούρα και τις αξίες που μπορεί να έχει αυτή, στη δική μας περίπτωση το πρώτιστο ήταν η ελευθερία, την οποία βέβαια μπορούμε να την ενισχύσουμε περαιτέρω. Άλλωστε, έχουμε τον ιδρυτικό δωρητή μας, που είναι το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, που μας έδωσε τη δυνατότητα και τον χώρο να προσφέρουμε αυτά τα χρηματικά βραβεία σ' έναν πολύ μεγάλο αριθμό καλλιτεχνών. Αυτό έγινε ώστε να δώσουμε περισσότερη έμφαση στη διαδικασία και όχι στο αποτέλεσμα, στο λεγόμενο «παραδοτέο», ας πούμε. Που σημαίνει ότι αμέσως λύσαμε ένα μεγάλο πρόβλημα, το πρόβλημα των πόρων. Από τη στιγμή που το εξασφάλισαμε λοιπόν αυτό, με τη γενναιόδωρη στήριξη του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος –το οποίο πάντοτε βρίσκεται σε συνεργασία μαζί μας και μας έχει δώσει πάρα πολύ χώρο στο να οργανώσουμε αυτό το εγχείρημα με τον τρόπο που θεωρούσαμε ότι είναι καλός, και τον οποίο τεστάρουμε καθημερινά–, βάλαμε μια δεύτερη αξία στο επίκεντρο: Ακριβώς πρόκειται για μεγάλο αριθμό καλλιτεχνών (από το 2018 που ξεκίνησε το πρώτο πρόγραμμα μέχρι και σήμερα έχουμε ενισχύσει 310 άτομα, που σημαίνει ότι είναι πολύ μεγάλη η κλίμακα), παρόλο που η πρόκληση είναι μεγάλη προσπαθούμε πάντα να λειτουργούμε μέσα σ' ένα πλαίσιο φροντίδας, κατανόησης και εκτίμησης. Ίσως μάλιστα να χρησιμοποιούσα και τη λέξη τρυφερότητα, με την έννοια της ευαισθησίας. Δηλαδή το να δίνεις χώρο όπως θέλεις να σου δίνουν κι εσένα, να δίνεις χώρο στους καλλιτέχνες να κάνουν αυτό που οι ίδιοι ξέρουν καλύτερα, να πειραματίζονται, να ερευνούν, να αφουγκράζονται όλα αυτά που συμβαίνουν γύρω μας και να τοποθετούνται ο καθένας ας πούμε με τον τρόπο του και όπως επιθυμεί. Οπότε μάλλον αυτή είναι η δεύτερη αξία. Είναι μια αξία που βέβαια

δεν είναι δεδομένη, δεν κερδίζεται και σταματάει εκεί. Είναι κάτι για το οποίο εργαζόμαστε καθημερινά και δοκιμάζουμε πολλούς τρόπους για να δούμε πώς μπορεί αυτό να καρποφορήσει. Δηλαδή υπάρχει αυτή η αίσθηση του trial-and-error, δηλαδή «δοκιμή-λάθος-ξεναδοκιμάζουμε» άλλα πράγματα και διαφορετικά μοντέλα. Και θα επιμείνω στο ότι είναι μια πρόκληση, διότι υπάρχουν πολλές ετερόκλητες φωνές από πολύ διαφορετικούς καλλιτέχνες από διαφορετικά πεδία. Ένας πολύ ωραίος πλουραλισμός, μέσα από τον οποίο προσπαθούμε και εμείς συνέχεια να καταλαβαίνουμε προς τα πού πρέπει να πάει, ποια είναι η ανάγκη που προκύπτει, πώς μπορούμε να την καλύψουμε έτσι ώστε να βελτιωνόμαστε και εμείς φυσικά, γιατί μετράμε μόλις τέσσερα χρόνια λειτουργίας. Τώρα αυτές είναι οι δύο αξίες τις οποίες έχουμε ως κεντρικό πυρήνα με άξονα δράσης. Όσο για την αξία που θέλουμε τώρα για το μέλλον, να την πούμε, αν θες, Μαρίλη;

Μ.Κ.: Ναι! Έχοντας λοιπόν στο επίκεντρο την ελευθερία που ανέφερε η Δήμητρα, όπως και την αλληλοϋποστήριξη, την κατανόηση, την τρυφερότητα, τη φροντίδα, και επειδή ο οργανισμός μας λειτουργεί μόλις τέσσερα χρόνια που και τρέχουμε το πρόγραμμα υποστήριξης καλλιτεχνών, είναι πολύ μεγάλο στοίχημα για μας το πώς θα μακροημερεύσουν όλα αυτά. Πώς λοιπόν θα κατακτήσουμε την αξία της βιωσιμότητας; [Μιλάμε για βιωσιμότητα με την έννοια ότι έχουμε δημιουργήσει μια ομάδα ανθρώπων, τους συμμετέχοντες στο πρόγραμμα, που, όπως ανέφερε και η Δήμητρα νωρίτερα, είναι 310 μέχρι σήμερα.] Πώς λοιπόν θα μπορέσουμε και μέσα στον χρόνο να σταθούμε στο πλάι τους, πώς θα μπορέσουμε να ικανοποιήσουμε και άλλες ανάγκες που θα προκύψουν στο μέλλον, εφόσον ο καθένας από αυτούς συμμετέχει στο πρόγραμμα για μια συγκεκριμένη διάρκεια που συνήθως κυμαίνεται έως εννιά μήνες; Επομένως, καθώς εναλλάσσουμε τους κύκλους των προγραμμάτων έχουμε πάντα στο μυαλό μας να βρισκόμαστε κοντά και στους προηγούμενους συμμετέχοντες, είμαστε πάντα έτοιμες να υποδεχτούμε και νέους. Αλλά κάποια στιγμή, πέρα από τα χρηματικά βραβεία και τις εκδηλώσεις που διοργανώνουμε κατά τη διάρκεια κάθε κύκλου του προγράμματος, θέλουμε να βρούμε τους τρόπους με τους οποίους θα μπορέσουμε να υποστηρίξουμε αυτούς τους συμμετέχοντες και με άλλα μέσα, μέσα από άλλα προγράμματα, άλλες ιδέες, άλλες διαδικασίες. Οπότε αυτό είναι το στοίχημα για εμάς, το πώς θα μπορέσουμε να χτίσουμε παράλληλα προγράμματα ώστε αυτή η υποστήριξη να έχει διάρκεια στον χρόνο και να μην ολοκληρώνεται με την ολοκλήρωση του κάθε κύκλου του προγράμματος και της αποφοίτησης, ας την πούμε έτσι, του κάθε καλλιτέχνη από το πρόγραμμά μας. Είναι διάφοροι οι τρόποι και οι στρατηγικές που θα μπορούσαμε να ακολουθήσουμε. Δήμητρα, θέλεις να μιλήσεις λίγο για αυτό;

Δ.Ν.: Με αυτό που αποκαλείς βιωσιμότητα και μακροημέρευση πιο πολύ σκεφτόμουν τώρα τη διάρκεια στον χρόνο του οργανισμού και στον χρόνο των ίδιων των καλλιτεχνών. Της δικής τους βιωσιμότητας δηλαδή. Έχουμε δει εκτενώς κατά περιόδους διάφορες πρωτοβουλίες που δεν έχουν αντοχή στον χρόνο, για πολλούς λόγους που έχουν να κάνουν κυρίως με τις εγγενείς δυσκολίες που υπάρχουν στον συγκεκριμένο τομέα. Και για μας είναι τεράστιο στοίχημα και πάλι πρόκληση, το πώς θα καταφέρουμε να εξασφαλίσουμε γι' αυτό το εγχείρημα την συνεκτικότητα, τη συνοχή και τη συνέχεια στον χρόνο. Αυτή η συνέχεια στον χρόνο δεν είναι σε καμία περίπτωση δεδομένη. Αλλά όταν ξεκίνησε αυτή η πρωτοβουλία στόχος ήταν να ξεκινήσει από κάτω προς τα πάνω, δηλαδή από δύο επαγγελματίες του χώρου που συναναστρεφόταν καλλιτέχνες, ακριβώς επειδή είχαμε ήδη εντοπίσει όλες αυτές τις δυσκολίες, δηλαδή τα

«περίεργα σημεία» του τομέα. Συζητάμε συνέχεια πώς θα εξασφαλιστεί αυτή η βιωσιμότητα τόσο για τον ίδιο τον οργανισμό, όσο και για τους καλλιτέχνες που έχουν συμμετάσχει μέχρι σήμερα (ή αυτούς που θα γνωρίσουμε μελλοντικά). Δεν είναι πάρα πολύ εύκολο, αλλά γι' αυτό λέμε ότι είναι κάτι που θέλουμε να γίνει. Είναι δηλαδή μια επιθυμία.

M.K.: Και βέβαια δεν την χρησιμοποιούμε την έννοια της βιωσιμότητας μόνο με τον τεχνικό όρο, δεν σχετίζεται μόνο με το οικονομικό κομμάτι. Είναι πολύ σημαντικό για εμάς να υπάρχει βιωσιμότητα και σε αυτή την ηθική υποστήριξη που θέλουμε να προσφέρουμε, όχι μόνο εμείς στους καλλιτέχνες, αλλά και οι καλλιτέχνες μεταξύ τους. Αυτή η αίσθηση του ότι ανήκουν σε μια ομάδα, σε μια κοινότητα ανθρώπων. Βέβαια σκοπός μας είναι αυτή η ομάδα να πληθαίνει συνέχεια, να μεγαλώνει, και όχι να περιορίζεται μόνο στους ορισμένους συμμετέχοντες. Και αυτό είναι αρκετά σημαντικό για εμάς, το να γίνουμε ακόμα πιο συμπεριληπτικοί από αυτό που είμαστε μέχρι σήμερα, ίσως και με την ένταξη άλλων καλλιτεχνικών πεδίων, με την αλλαγή των κριτηρίων βάσει των οποίων δεχόμαστε συμμετέχοντες στο πρόγραμμα. Όλα αυτά είναι συνεχώς υπό συζήτηση και υπό εξέταση από εμάς. Τέσσερα χρόνια δεν είναι αρκετά. Παραμένει πιλοτική και πειραματική η λειτουργία και η δράση μας. Και ναι, είναι πολύ μεγάλη πρόκληση το πώς η Artworks θα παραμείνει βιώσιμη ως οργανισμός στον χρόνο αλλά και το πώς οι ίδιοι καλλιτέχνες θα αισθανθούν ότι πράγματι παραμένουμε και εμείς στο πλευρό τους...

Δ.N.: Και ίσως η καλύτερη έκβαση, το πιο ενδιαφέρον κομμάτι, να είναι το να βλέπεις όλους αυτούς τους καλλιτέχνες που έχουν συμμετάσχει και που υπήρξαν fellows (ακόμα κι αν έχει περάσει κάποιο διάστημα) να ανθίζουν –μέσα σε πολλά εισαγωγικά–, να συνεχίζουν την πορεία τους, να γίνονται όλο και καλύτεροι, να εξελίσσονται και να μπορούμε και εμείς με κάθε τρόπο να τους βοηθάμε και να τους υποστηρίζουμε. Να είμαστε κάτι σαν συνοδοιπόροι στη δική τους πορεία.

M.K.: Μπορούμε να αναφέρουμε κάποιους τρόπους που έχουμε δοκιμάσει ως τώρα για το τι συμβαίνει όταν κάποιος ολοκληρώσει τη συμμετοχή του στο πρόγραμμα, έχοντας λάβει το χρηματικό βραβείο για την ηθική και την υλική υποστήριξη του, αλλά και έχοντας συμμετάσχει στις διάφορες εκδηλώσεις που διοργανώνουμε. Ορισμένοι από τους fellows έχουν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν σε προγράμματα φιλοξενίας στο εξωτερικό με τα οποία συνεργαζόμαστε. Αυτά βρίσκονται κυρίως σε μεγάλα αστικά κέντρα, σε μητροπόλεις της σύγχρονης τέχνης: στη Νέα Υόρκη, στο Λονδίνο, στην Κωνσταντινούπολη. Σύντομα θα προστεθούν κι άλλες πόλεις στη λίστα. Οπότε αυτό για μας είναι ένα μικρό, αλλά αρκετά σημαντικό βήμα, γιατί με αυτόν τον τρόπο αποδεικνύουμε ότι δεν τελειώνει η υποστήριξη που προσφέρουμε στους καλλιτέχνες μετά τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα, υπάρχει αυτή η μικρή η διάρκεια στον χρόνο, έστω και για ορισμένους μήνες. Δυστυχώς αυτό ισχύει μόνο για ορισμένους από τους συμμετέχοντες, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορούμε να βρούμε κι άλλους τρόπους ούτως ώστε να μπορούν όλοι να ωφεληθούν από αντίστοιχες δικές μας ενέργειες. Σε άλλες περιπτώσεις, αυτές μπορεί να είναι και οι εκθέσεις που έχουμε...

Δ.N.: ... κάνει. Ουσιαστικά, όλη η στήριξη γίνεται μέσα από συνεργασίες – θεωρούμε πως αυτό είναι τρομερά σημαντικό σ' αυτόν τον χώρο, το να συνεργάζονται διάφοροι φορείς μεταξύ τους, οργανισμοί, το να βρίσκουν τρόπους να φέρουν τους καλλιτέχνες κοντά. Να τους δίνουν έδαφος να δείξουν

τη δουλειά τους. Έτσι και εμείς μέσα από διάφορες συνεργασίες προσπαθούμε να δώσουμε χώρο, περισσότερο χώρο σε καλλιτέχνες να καταπιαστούν με διαφορετικά projects και να γνωριστούν και με άλλους ανθρώπους. Οπότε είναι και οι εκθέσεις (ως προβολή της δουλειάς), είναι οπωσδήποτε οι δομές φιλοξενίας, τα προγράμματα φιλοξενίας καλλιτεχνών – που και αυτά θέλουμε πάρα πολύ να ενισχύσουμε και να εμπλουτίσουμε. Είναι οι συνεργασίες με διαφορετικούς φορείς και διάφορα άλλα πρότζεκτ... Και προσπαθούμε τώρα, μέρα με τη μέρα, να κάνουμε όλο και περισσότερα πράγματα και θα δούμε πώς θα πάει. Τώρα, όσον αφορά το δεύτερο σκέλος, σχετικά με το τι θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ως άξονα στη λειτουργία του οργανισμού, θα μπορούσε ένα τμήμα να έχει ως στόχο την ανάπτυξη αυτής της σχέσης που έχει ο οργανισμός με την κοινωνία των πολιτών. Έχουμε συγκεντρώσει σχόλια από πάρα πολύ διαφορετικούς καλλιτέχνες και η αλήθεια είναι ότι οι ανάγκες είναι πάρα πολλές. Πολλά περνάνε από το μυαλό μας.

Μ.Κ.: Θα μπορούσαμε ακόμα να προσθέσουμε και κάτι που είναι πολύ κοινό για τις επιχειρήσεις και γνωστό σε όλους μας: ένα τμήμα έρευνας και ανάπτυξης, με την έννοια ότι η τέχνη είναι και έρευνα, αλλά είναι και πείραμα. Οπότε αυτός ο όρος έχει απόλυτη λογική. Το κομμάτι της ανάπτυξης ίσως να είναι λίγο πιο στοχοποιημένο, εμείς δεν το εννοούμε με την έννοια των εμπορικών προϊόντων ή τη δημιουργία υπεραξίας (ή μεγαλύτερης αξίας), αλλά το σκεφτόμαστε πιο πολύ ως προς την ανάπτυξη ιδεών. Οπότε, αν δημιουργηθεί ένα τέτοιο τμήμα έρευνας και ανάπτυξης, παρότι τρέχουν πολλά προγράμματα, θα μπορούσε να στοχεύσει στο να προσκαλεί ανθρώπους που δεν σχετίζονται απαραίτητα με τον χώρο της τέχνης – όπως για παράδειγμα επιστήμονες, τεχνολόγους, μηχανικούς, πολιτικούς, δημοσιογράφους, αλλά ακόμα και ειδικότητες που έχουν πιο στενή σχέση με την τέχνη, φιλοσόφους, λογοτέχνες, μουσικούς, ιστορικούς, ερευνητές, θεωρητικούς γενικά. Και να κάτσουν όλοι στο τραπέζι μαζί με τους καλλιτέχνες για να συζητήσουν θέματα που απασχολούν την κοινωνία, τον απλό πολίτη. Αυτά τα ζητήματα θα μπορούσαν να έχουν σχέση με όλες τις κρίσεις που αντιμετωπίζουμε σήμερα, την υγειονομική, την προσφυγική, την περιβαλλοντική. Θα μπορούσαν να σχετίζονται με τον ρόλο της τεχνολογίας και της επιστήμης κομμάτι. Θα μπορούσαν να είναι ζητήματα που πραγματικά αφορούν τον καθένα μας ξεχωριστά σ' ένα επίπεδο, και μπορεί σε αυτό το επίπεδο ο συσχετισμός με την τέχνη και την παραγωγή τέχνης να μη γίνεται άμεσα, αλλά σίγουρα τροφοδοτείται και εμπνέεται από αυτά τα ζητήματα. Ο σκοπός θα ήταν λοιπόν να έρθουν οι καλλιτέχνες πιο κοντά με την κοινωνία των πολιτών και να αντιληφθούν και οι μεν και οι δε ότι υπάρχει σχέση.

Δ.Ν.: Και επίσης αυτά τα προβλήματα και αυτές οι κρίσεις είναι πολύ σύνθετα και δεν βρίσκεται μονόπλευρη λύση. Χρειάζεται κάτι που μπορούμε να περιγράψουμε ως διεπιστημονικότητα, το να φέρεις δηλαδή ανθρώπους από διαφορετικό υπόβαθρο που ο καθένας να μπορεί να προσφέρει τη δική του τεχνογνωσία ή να βάλει το δικό του λιθαράκι στη συζήτηση για να βρεθούν τρόποι, να λυθούν αυτά τα πολύ περίπλοκα προβλήματα· μόνο θετικό θα ήταν αυτό, και παράλληλα θα αποτελούσε και αυτό που λέμε κοινωνία των πολιτών. Όλους μάς απασχολούν πολλά κοινωνικά προβλήματα, τον καθένα από τη θέση του. Θα έχει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον να συνεργάζεται ο δημόσιος με τον ιδιωτικό φορέα, ακριβώς γιατί αυτή η πολυπλοκότητα δεν μπορεί να... πώς να το πούμε, να εξηγηθεί, να αναλυθεί από μεμονωμένες πηγές ανθρώπων. Οπότε θα ήταν καλό να κάτσουν όλοι μαζί σε αυτό το τραπέζι και να συζητήσουν και να μπορέσει να υπάρξει μια κοινή πορεία στον τρόπο με τον οποίο θα βρεθούν λύσεις ή με τον οποίο θα προσπαθήσουμε να βρούμε λύση, εν πάση περιπτώση.

Μ.Κ.: Ίσως το ζητούμενο να μην είναι να βρεθούν λύσεις, το ζητούμενο να είναι αυτή η διαδικασία, αυτός ο διάλογος: ο τρόπος με τον οποίο όλοι θα εμπνευστούμε, θα φανταστούμε το μέλλον όπου θα ζήσουμε μαζί. Ίσως πραγματικά το ζητούμενο να μην είναι πάντα οι λύσεις.

Δ.Ν.: Ναι και μπορεί να ακούγονται και ουτοπίες όλα αυτά, αλλά εμείς πιστεύουμε ότι είναι απολύτως εφικτά, το να συνυπάρξουν δηλαδή διαφορετικοί άνθρωποι στο ίδιο τραπέζι, να συζητήσουν, να γεφυρώσουν τις διαφωνίες τους και να βρεθεί ένας κοινός τόπος επικοινωνίας και δράσης. Αυτό δηλαδή περισσότερο σκεφτόμαστε. Αλλά όπως πάντα έτσι και πάλι είμαστε στην αρχή και δοκιμάζουμε, τεστάρουμε, βλέπουμε τι λειτουργεί και τι όχι. Θα ήταν πάρα πολύ ωραία λοιπόν, σε φαντασιακό επίπεδο τουλάχιστον. Φανταζόμαστε ένα νέο τμήμα το οποίο θα μπορούσε να έχει τον χρόνο να αναζητήσει, να αναρωτηθεί και να σχολιάσει, να βρει άλλους τρόπους έκφρασης, νέες ιδέες, διαφορετικούς τρόπους πλεύσης.